

‘ופליגא דרבה, דאמר רבה: קטן אינו מוליד שנאמר...’ — יש מפרשים שאין כאן מחלוקת במציאות אלא בדין, שהרי אף לרבה מצינו מקרים חריגים שפחות מבן י”ג הוליד [כבדורות ראשונים כדלהלן], אלא שלמד רבה מן הכתוב בגזל הגר שאין לחוש למקרה כזה, וגם אם יארע כן, שהוליד לפני י”ג שנים — הרי הוא ‘גדול’ ולא ‘קטן’, שהלידה עצמה מהוה סימן שהגדיל. ולדעת רב חסדא אין הלידה מהוה סימן גדלות אלא הריהו ‘קטן’ שהוליד (עפ”י חדושי הר”ן. וע”ע שו”ת מהרי”ל נא).

דף סט

‘איתיביה אביי: איש — אין לי אלא איש, בן ט’ שנים ויום אחד שראוי לביאה, מניין? ת”ל ואיש’ — ומשמע שקטן אינו בכלל כי ישכב את אשה שכבת זרע כל עיקר, וקשה על רבה שאמר אינו מוליד אבל שכיבה יש לו. ותרץ: אין במשמעות הברייתא שאין לו שכיבה כלל, לעולם יש לו אלא שאינה עושה ולד (כן נראה לפרש עפ”י הרמ”ה, ע”ש. ולפי”ז כ”ש שקשה לרב חסדא שאמר קטן מוליד). עוד יש לפרש לאידך גיסא; מכך שריבו בכתוב הזה קטן, מוכח שהוא בכלל אשר ישכב את אשה שכבת זרע וא”כ משמע שראוי להזריע. ותרצו יש לו שכבת זרע אלא שאינה יוצרת ולד.

‘דבי חזקיה תנא: וכי יזד איש איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע’ — הגם שאין ענין זה שייך למדובר בפרשה — וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה, מעם מזבחי תקחנו למות — אסמכתא בעלמא הוא, מאימתי נקרא ‘איש’ — משיזיד. ונפקא מינה גם לדיני נפשות, שקטן שהרג פטור ואם מעידים שהוליד — ודאי גדול הוא ובר עונשין. [לולא פרש”י אפשר היה לומר שדיוק הדרשה הוא מדכתוב ‘וכי יזד’ והלא אינו מתחייב משעת הזדה אלא משעת הריגה, והיה לו לומר ‘וכי יהרוג’] (הגהות הגר”מ מאוזו שליט”א לספר כסא רחמים).

‘בן — ולא הראוי לקרותו אב’ — בפשטות הלימוד הוא מעצם משמעות המלה ‘בן’.

הנה קטע מתוך אור זרוע לצדיק (לר”צ הכהן. עמ’ 38) בענין זה:

‘... ובזה תבין קריאת שם ‘אב’ בלשון הקודש, שהאל”ף מורה על יחודו, ואחר כך נעשה ממנו בי”ת — המורכב. כי אין אב אלא שם המצטרף לפי שיש לו בן, וא”כ חזר והאצל מכחו עוד בריאה אחרת שהוא הבן, ונעשו שתיים.

והבן, תחילתו בי”ת, שהוא התחלת כח ההרכבה נגלה בו כבן, שהוא הנרכב ונאצל מן האב. ולכן אמרו בריש פרק בן סורר ומורה ‘בן — ולא הראוי לקרותו אב’.

‘ובדיני נפשות מי אזלינן בתר רובא, התורה אמרה ושפטו העדה והצילו העדה ואת אמרת זיל בתר רובא... ובדיני נפשות לא אזלינן בתר רובא?...’ — לפי המסקנא שהולכים אחר הרוב בדיני נפשות, [גם ברובא דליתא קמן, כמבואר בסוגיא], יש לקיים והצילו העדה רק כשהנידון הוא על המעשה עצמו האם ארע אם לאו, אבל כל שאנו דנים על ענינים אחרים שאינם נוגעים במישרים לגוף המעשה, כגון על שאלת כשרותם של העדים והתאמת דבריהם, או כגון בקטנה שנתקדשה שבסמוך — בזה ניתן לסמוך על הרוב כבכל התורה כולה (עפ”י שערי ישר — ג,ג. וכתב שאין זו שיטת התוס’ לעיל ג: ולשיטתם לעולם הולכים אחר ‘רוב גמור’ בדיני נפשות, אך לא אחר ‘רוב חלש’).

א. וע"ש באורך בכל הענין, שנטה מדעת ה'שב שמעתתא' (ד, ג-ה) שלעולם אין הולכים אחר הרוב בדיני נפשות, ורק כלפי הנחות מוקדמות הולכים אחר הרוב, הנחות שנקבעו בטרם הנידון עצמו שאנו דנים עליו, שכבר הוחזק הדבר עפ"י הרוב, כגון בקטנה שהיא בחזקת אשת איש על סמך הרוב, עוד לפני שבא עליה אחד מהעירות [וכענין שכתב הרמב"ם על האיסור שהוחזק על פי עד אחד, שלוקין עליו], אבל לא על הכרעת הרוב באופן ישיר, לפי שכתוב 'על פי שנים עדים...' — ולא על פי 'רוב'. ודוקא בענינים מוקדמים הסיקו כאן שמועיל 'רוב' בנפשות, וגם לזה היה אמינא שאין מועיל משום 'הצילו העדה'. והוא ז"ל חלק על כך, ע"ש בפרקים א-ג.

ולדברי הש"ש, צריך לבאר מדוע לענין התאמת דברי העדים הולכים אחר הרוב, הלא הדיון הוא לאחר המעשה, כשבא הדין לפנינו? וכתב בש"ש שדומה לרוב דיינים שאמרה תורה אחרי רבים להטות. ואולם לפי מה שבארו האחרונים (בכוונת התוס' ב"ק כז:), דוקא בדיינים הולכים אחר הרוב משום שהמיעוט כמי שאינו, דרוב הב"ד ככולו, וזה אין שייך בעדים. ובספר בית ישי (נב) פירש הטעם, מפני שמראש אנו יודעים שעשויים העדים לטעות ביום אחד משום שהרוב טועים בעיבורא דירחא, הלכך גם הרוב הזה 'מוקדם' הוא [והרי השוו בסוגיא רוב זה לקטנה שנתקדשה וכן סורר, שהרוב קדם למעשה]. וצ"ע מאי שנה ממוכר שור לחברו ונמצא נגחן [שע"ז קאי הש"ש לחלק], הלא גם שם נאמר שמראש ידענו שקנה לרדיא ואעפ"י כ"אין הולכים אחר הרוב לשמואל.

ואפשר שבעדים הטעם הוא שאנו דנים על העדות בפני עצמה, ללא ההשלכות המעשיות שלה, ורק לאחר שקבענו שזו עדות מתקבלת, מפני שרוב טועים, אנו מסתמכים על קביעה זו לענין נפשות, והוי כהוחזק עפ"י עד אחד.

ב. יש שכתבו (בבאור דברי התוס' להלן פ: ד"ה הנסקלין) שאין הולכים בנפשות אחר הרוב כאשר השאלה על עצם העבירה, האם היא (שהיא בחזקת זכאי) עשה את המעשה אם לאו, ורק כשודאי עשה המעשה ויש ספק אחר לגבי חיובו, או הולכים אחר הרוב.

ויש להעיר שבפמ"ג (או"ח שדמ, א) נראה שהבין דבריהם באופן אחר, וכן צידד בחדושי מהר"ם שיק בדף פ: וע"ע בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א מג-מד ובשו"ת שבט הלוי ח"ח צו.

ג. בכללות הענין (בדין הוחזק עפ"י רוב; גדר רוב ד'טעו בעיבורא דירחא; תקפם של 'סימנים' בדיני נפשות) ע"ע: שו"ת רעק"א קו, ובהגהת בנו ר' שלמה; שב שמעתתא ד, ח; ישועות יעקב אה"ע ד; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א כד וח"ב נה; בית ישי נב, ב; שיעורי ר' שמואל ב"מ כו. עמ' רע-רעא.

— אף על פי שאין מועיל 'אומד' בדיני נפשות, אפילו האומד הטוב ביותר, כגון הרוג מפרפר דלעיל (לז:), אעפ"י מועיל 'רוב', כי באומדנות יש מדרגות שונות, ולכך גזרה תורה שלא להסתמך על שום אומד (וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות ל"ת לו — מובא לעיל לז), אבל ה'רוב' הוא ברור ומוגדר (ע' זכר יצחק יח ד"ה אמנם באמת).

ולפי דברי הגרש"ק הנ"ל לא קשה בלאו הכי, כי יש לחלק בין נידון על המעשה עצמו, שאין מועיל על זה שום אומד או רוב, ובין נידון עקף, כנוכר.

(ע"ב) 'דבית שמאי סברי גמרינן מדורות הראשונים, ובית הלל סברי לא גמרינן מדורות הראשונים. ודורות הראשונים מנלן דאוליד, אילימא מדכתיב הלא זאת בת שבע...' —

מכך שלמדו מבת שבע משמע שגם לאחר מתן תורה היו קטנים שהולידו, ואעפ"י כ"סוברים בית הלל שאין ללמוד מהם שקטן בן שמונה ביאתו ביאה — טעם הדבר הוא משום שלא היו מקרים כאלו אלא מיעוט שבמיעוט, ואין לנו לומר שהולידו אלא אותם שמוכרח לנו לומר כן מכח המקראות, הלכך אין לנו ללמוד מהם, שדיני התורה אינן אלא על הרוב.

וזהו הטעם למה שאמרו לעיל קטן אי אתה צריך לחזור עליו, בידוע שאין לו גואלין — שאין לנו

לחוש לאותם יחידים. ואם יוליד באופן חריג — הריהו גדול, שבנים הרי הם כסימני גדלות. ובית שמאי סוברים שאעפ"י שאין הקטנים מולידים בגיל זה, יש לנו ללמוד שמבן שמונה מכל מקום ביאתו ביאה. ובית הלל סוברים שבזמננו אינו מזריע עד שיהא בן תשע (עפ"י ר"ן). משמע מסוף דברי הר"ן שבדורות ראשונים, אפילו אחר מתן תורה, מודים בית הלל שביאת בן שמונה פוסלת. ורק בזמנים מאוחרים שאינו מזריע אין ביאתו ביאה. ולכאורה מבואר שדין זה אינו מכלל השיעורים שהם הלכה למשה מסיני, אלא חכמים קבעו לפי המציאות, שזא שאינו מזריע ביאתו ביאה. ובתוס' ותורא"ש נקטו לענין סימני גדלות, שבדורות ראשונים היו ממחרים להביא שערות קודם שמונה שנים. ומשמע מדבריהם ששיעור גדלות לענין מצוות ומשפטים היה קודם י"ג. וצ"ל שזה שכתב הרא"ש בתשובה שי"ג שנה מהל"מ ככל השיעורים עיקר הכוונה לסימני גדלות, אבל הגיל עלול להשתנות לפי התקופות.

דף ע

'משיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי' — הרמ"ה פרש [דלא כרש"י]: מדת לוג איטלקי [ואיטלקי] לא קאי איין] שהיא גדולה מלוג מדברי. וכן נראה שיטת הרמב"ם (ממרים ז, ב) שלא הזכיר כלום מזה. וע' ערוך לנר. והמאירי פרש כרש"י וכתב 'יין האיטלקי וכיוצא בו מן היינות היותר חשובים הנמצאים באותו מקום'.

'זיין מגיתו — עד כמה, כל זמן שהוא תוסס... ויין עד מ' יום' — כתב רש"י: תוסס — שהוא נושך בגרון כל זמן שהוא מחמיץ. ובמסכת תענית (ל). הוסיף: 'שאינו טוב כיון שישן ומשלשל ומזיק'. ואין הכוונה שרק יין שטעמו פגום נחשב 'יין מגיתו', שהרי הסוחט אשכול ענבים ושותהו, טעמו טוב ואינו נושך בגרון ואעפ"כ הריהו 'יין מגיתו'. אלא דיברו כאן על סוג מסוים של יין שתוסס בתחילה, ושיערוהו בג' ימים או בארבעים יום. [ונראה שכן פסק הרמב"ם, ארבעים יום, וכמו שכתב הרש"ש. ורק לענין תשעה באב כתב (תענית ה, ג) שלשה ימים]. וכיון שכן נראה שגם מיץ ענבים שלנו שטעמו טוב ואינו מחמיץ ולא נושך, הרי הוא כ'יין מגיתו' (עפ"י מנחת שלמה ד ד"ה ואף שלכאורה. וע"ע מקראי קדש פסח ח"ב לה).

'דבא רמי: כתיב ישמח וקרינן ישמח — זכה משמחו לא זכה משמחהו' — רש"י פרש שהדרש הוא מחילופי שי"ן בשי"ן. (ומצינו כמה דרשות כיו"ב — ע' בפירוט ביוסף דעת סוטה ג. וכן להלן קד. דרשו כובס — כובס). ואילו הרמ"ה גרס 'כתיב ישמח וקרינן ישמח'. (וכן הביא בעל 'מנחת שי' (תהלים קד, טו) שמצא בשני כתבי יד של תהלים שכתוב בהם 'ישמח'. וכתב לפי"ז שאפשר שגרסו כן בגמרא. וכיוון לדברי הרמ"ה המפורשים). עוד הביא ב'מנחת שי' מהר"ר יהודה בריאל כי 'ישמח' הוא מבנין הכבד, אשר הוא יורה על דבר והפכו, כמו 'ודשגו' וסקלו' וכדומה (ומבואר במק"א), ובה מבוארת הדרשה, שניתן לפרש 'שמח' בשתי משמעויות — מביא שמחה או מבטלה.

(ע"ב) 'שאיין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין' — היין בגימטריא יללה (בעל הטורים בראשית ט, כא).

'שבדבר שקלקלו בו נתקנו' —

באותו דבר שבו החסרון של אדם, באותו דבר ועל ידו עצמו הוא מעלתו, כענין שאמרו על ויתפרו

אמר רבי אליעזר: אין לשד שליטה על בריה פחות מכשעורה. ואין יכול לכנף אלא בריות גדולות יותר. לכך נאמר במכת הכנים ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלקים הוא. [ולברוא אינו יכול כלל, אף לא בריות גדולות (רב פפא). וכן אין יכול להחיות המת, אבל יכול לאחז את העינים כאילו ממיתו ומחיהו – כמעשה דרב].
מעשה מכשפות נבדק על ידי מים (חיים. רש"י) – שהם נימוחים בהם.

דין שאלה בדבר שדים, האם מותר או אסור – ע' להלן קא.

דף סח

- קמז. א. מתי התירו לו חבריו לרבי אליעזר הגדול את נידויו?
 ב. ממי למד רבי עקיבא הלכות כישוף (בנטיעות קישואין ולקיטתן)?
 ג. האם יש אופן שמותר לשרוט בבשרו על המת?
 ד. באיזה אופן מותר לעשות מעשה כישוף?
- א. בשעת מיתתו של רבי אליעזר, עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר הותר הנדר. ומכאן שמי שמת בנידויו – מתירים אותו לאחר מיתה ואין צריך לסקול ארונו, וטורחים בעניני תכריכיו וקבורתו, וכן הסכימו הרמ"ה והרשב"א (ר"ן).
- ב. תחילה למד רבי עקיבא הלכות כישוף מרבי אליעזר, אבל לא סברן (= הבינן על בורין עד שנתיישבו על לבו), ושוב למד מר' יהושע וסברן.
- ג. מצינו שרבי עקיבא היה מכה בבשרו במיתת ר' אליעזר רבו, עד שדמו היה שותת לארץ. ופרשו בתוס' שמשום צערן על התורה שאבד עשה כן, ואין זה בכלל איסור ושרט לנפש...
- ד. לא תלמד לעשות... ומכשף – אבל אתה למד להבין ולהורות.
- א. דוקא לת"ח התירו, שאין לחוש שיטעה אחריהם (עפ"י המאירי. וע' אגרות משה יו"ד ח"ב קיא. וע' בלקוטי הלכות שלא מצא דין זה ברמב"ם. ולהנ"ל שמא י"ל שלכך השמיט משום שאינה הלכה לכל אלא ליחידים).
- ב. יש שהתירו מיני כישוף לצורך רפואה, כאשר התועלת מצויה על פי הנסיון (ע' בספר החינוך סב; שו"ת הרשב"א תיג; יש"ש חולין פ"ח יג).

פרק שמיני

דפים סח – סט

- קמת. א. בן סורר ומורה האמור בתורה – בן כמה הוא?
 ב. האם קטן מזריע ומוליד?

א. בן סורה ומורה אינו חייב אלא משהגדיל והגיע למצוות עד שיקיף זקן – התחתון. ופרש רב דימי (עפ"י רבי חייא): הקפת גיד ולא הקפת ביצים. ופרשו בגמרא על פי דברי רבי כרוספדאי, שאינו נעשה בן סורר ומורה אלא עד שלשה חדשים משהגדיל [גם אם לא הקיף זקן – כי לאחר שלשה חדשים ראוי להיקרא 'אב' והרי אמרה תורה בן – ולא אב], או עד שיקיף זקן.

קודם שגומרים דינו לסקילה, בודקים אותו שמא הקיף השער את כל הגיד (ערמב"ם ממרים ז.ז. ולא כתב בדיקה זו קודם המלקות, ואפשר שסומכים על החזקה שלא הקיפו תוך שלשה חדשים, ורק בנפשות צריך לבדוק (ע' לח"מ). או שמא כוונתו להשמיענו שאפילו בדקנוהו קודם מלקות, צריך לשוב ולבדוק.

ב. אע"פ ששייכת בקטן ביאת 'שכבת זרע', אמר רבה שאי אפשר שיוליד. וכן סייעוהו מהברייתא. [רק בדורות ראשונים מצינו שהולידו בני שמונה. וכתבו בתוס' שזמן גדולתם ג"כ הקדים לבוא]. ואולם מדברי רב חסדא מבואר שקיימת אפשרות שקטן יוליד.

א. יש אומרים שאף לרבה שייך שיוליד פחות מבן י"ג, אלא שאז אין דינו כקטן (ע' בחדושי הר"ן).
ב. מדברי הרמב"ם נראה שנקט כרבה שקטן אינו מוליד, וכן נראה עיקר מתוך הסוגיא (עפ"י לקוטי הלכות).

דף סט

קמט. האם הולכים בדיני נפשות אחר הרוב?

רב הונא בריה דרב יהושע תמה על האומר הולכים אחר הרוב לחייב בדיני נפשות, והלא אמרה תורה והצילו העדה לחזר אחר כל צד זכות. ואולם רבינא ור' ירמיה מדיפתי הוכיחו ממשניות שמסתמכים על הרוב לענין דיני נפשות.

ובין ברובא דאיתא קמן בין בדליתא קמן. ודוקא ברוב גמור, ולא ברוב המבוסס על מנהג האנשים ועלול להשתנות (עתוס' לעיל ג: ובמפרשים).

ובמקום שעל פי הרוב יצא שנחייב מיתה למי שפטור – אין הולכים אחר הרוב, ואפילו לא לדון את המחויב מיתה קלה במיתה חמורה (עתוס' פ: וע"ע תוס' זבחים עא: סד"ה אפילו).

קנ. אשה שהערה בה קטן – האם נפסלה לכהונה?

אשה המסוללת בבנה קטן והערה בה – נחלקו בית שמאי ובית הלל האם נפסלה לכהונה אם לאו. ופרשו בגמרא שעד גיל שמונה – לדברי הכל לא פסלה; משהגיע לתשע שנים – לדברי הכל פסלה; לא נחלקו אלא בבן שמונה, האם ביאתו ביאה לפוסלה אם לאו, ב"ש פוסלים וב"ה מכשירים. (והלכה כבית הלל, שעד תשע שנים אין ביאתו ביאה).

קנא. א. מה היתה קורבת המשפחה שבין שלמה המלך לאחיתופל?

ב. מה היתה קורבת המשפחה שבין כלב לבצלאל?

ג. מיהו הגדול בבניו של נח?

א. שלמה המלך היה בנה של נכדת אחיתופל – בת שבע.

ב. בצלאל היה נכדו של חור – בנו של כלב.

ג. מבואר בגמרא שיפת הוא הגדול (אחי יפת הגדול).
 לאחריו שם ואח"כ חם (רמב"ן בפרוש התורה). ואולם רש"י (בע"ז ט. ד"ה ה"ג) כתב שחם גדול משם.
 וכ"מ בתורא"ש כאן.

דף ע

קנב. 'זולל וסובא' האמור בן סורר ומורה, כיצד?

'זולל' הוא האוכל תרטימר (= משקל חמשים דינרים) בשר, ו'סובא' – השותה חצי לוג יין האיטלקי (טוב ומעולה שממשיך אחריו, אבל ביין אחר אינו חייב בחצי לוג. רש"י ומאירי. והרמ"ה פירש בע"א). ור' יוסי כופל: מנה בשר ולוג יין. פחות מכן – אינו חייב.

שיעור זה נצרך באכילה אחת (ערמב"ם ממרים ב,ז). ואין חילוק בין האכילה הראשונה ובין האכילה השנייה שחוזר ואוכל לאחר המלקות (כ"מ ברמב"ם).

ואינו חייב עד שיהא גונב מעות משל הוריו [ולא מאחרים. עא.]. וקונה בשר ויין בזול, ואוכל ברשות אחרים (עא.). כדרך הגנבים הרעבתנים: בשר מבושל-ואינו-מבושל ויין חי, כלומר מזוג-ואינו-מזוג (= חצי יין וחצי מים. רמ"ה). ודוקא בשר שאינו מליח, אבל אכל בשר מליח – פטור (אפילו היה טרי. רש"י). ויין, דוקא לאחר תסיסתו [שכבר עברו עליו ארבעים יום, ואינו 'יין מגיתו'] – שמינים אלו מושכים אותו אחריהם.

הרמב"ם (ממרים ז,ד) פרש בשר מליח – מיום השלישי למליחתו. וביין השמיט שיעור ארבעים יום (וערדב"ז ורש"ש).

אינו חייב עד שיאכל אכילה של רשות, ועד שיאכל בחבורה שכולה ריקים ופוחזים (רבי אבהו). אבל לא סעודה של מצוה, אפילו תקנת חכמים בעלמא כגון סעודה של תנחומי אבלים. ואפילו סעודה שאין דרכה בבשר ויין כגון סעודת עיבור החדש, והוא אכל בה בשר ויין. ואפילו בני חבורתו כולם ריקים – פטור, כיון שבמצוה הוא עוסק – אינו נמשך.

וכן אינו חייב באכילת איסור, אפילו איסור דרבנן כגון תענית צבור. (איננו שמע בקולנו – ולא בקולו של מקום). אפילו אכל בשר מותר (חסר כזית) והשלים לשיעור תרטימר בבשר טמא או בשקצים ורמשים – פטור.

ובשר דוקא ולא עוף (רבא). ומבואר בגמרא (כפרש"י) שעוף משלים לשיעור תרטימר (כשאכל רוב אכילתו בשר. מאירי). ויין דוקא ולא משקין אחרים המשכרים.

נראה שבשר חיה שאינו מצוי, דינו כבשר עוף (מאירי). ויש חולקים (עפ"י רמ"ה ורבנו ישעיה). לכאורה נראה שדגים והגבים כעופות, משא"כ שאר מאכלים אינם משלימים.

קנב. א. למה נברא היין בעולם? האם טוב והגון לשתותו?

ב. עץ הדעת-טוב-ורע – מה היה?

ג. סעודת עיבור החדש, מה ענינה וכיצד היא נעשית?

א. א"ר חנן: לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלים, כדי לפכח צערם, ולשלם שכר בעולם-הזה לרשעים על מעט מעשיהם הטובים.

כאמור, מצוה להשקות האבל יין כדי לשכח צערו (טור או"ח תקנב). ואולם אין לאבל לרוות יין אלא שותה מעט בתוך הסעודה (רמב"ם אבל ד,ו ע"ש בלח"מ; יו"ד שעח,ה. ע' כתובות ח).